

П. В. Рекотов

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства
Запорізької державної інженерної академії

ПРАВОВА ОСВІТА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті визначено діалектичний зв'язок такого складника загальноосвітнього простору, як правова освіта з формуванням правової свідомості й правової культури професійної групи фахівців-неюристів через цілеспрямований процес правового навчання та виховання шляхом здійснення правового впливу з метою засвоєння знань, умінь і навичок правового характеру та орієнтації на соціально-активну правомірну поведінку. Показано фактори, що впливають на рівень правової освіти у закладах вищої освіти неюридичного профілю. Розглянуто питання ролі правової освіти у процесі правової соціалізації фахівців-неюристів, проблеми, пов'язані з викладанням правових дисциплін.

Ключові слова: правова освіта, правове виховання, правосвідомість, правова культура, правова соціалізація.

Постановка проблеми. Перетворення України на правову державу, формування засад громадянського суспільства можливе лише за умови вирішення на державному рівні питання вдосконалення правової освіти населення, насамперед молоді. Чимало роблять для цього засоби масової інформації, школа, громадські організації, правоохоронні органи. Але одне з найважливіших місць у цьому процесі займають заклади вищої освіти. Готовність і здатність спеціаліста-випускника вищого навчального закладу неюридичного профілю на практиці застосувати не лише прикладні знання в конкретній «вузькій» сфері його практичної діяльності, а й правові знання, що забезпечать відповідну чинному законодавству організацію роботи, виконання її на належному рівні, прийняття рішень у питаннях державного і приватного життя, захисту прав і свобод, гарантованих Конституцією України, вимагають високого рівня правової свідомості та правової культури, забезпечення відповідної систематизації знань про право, розвитку правових інтересів, відчуттів, правового мислення, формування наукового правового світогляду. А це потребує забезпечення належного рівня

правової освіти у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) неюридичного профілю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правової освіти в Україні розглядаються з позицій педагогіки, соціології, психології, філософії, правничої науки та ін. Предметом уваги науковців стали питання теорії та методологічні аспекти (О.Ф. Скакун, В.В. Копейчиков, А.М. Колодій, Ю.С. Шемшученко, С.В. Богачов, В.Ф. Опришко, М.В. Цвік, І.В. Бенедик, О.В. Петришин).

Багато дослідників присвятили свої роботи розгляду особливостей правової освіти у ЗВО I–II рівнів акредитації (Р.І. Слепухіна, А.А. Біла-Кисельова), особливостей правової освіти провізорів (І.М. Алексєєва), понятійно-теоретичних особливостей правової освіти в Україні (С.С. Немченко) та інших (Г.С. Усеїнова, Л.В. Перевалова, М.С. Магарін, І.П. Коваленко). Аспекти історії та генези правової освіти відобразили у своїх працях О.О. Костенко, А.М. Гуз, В.С. Кахнич, Б.І. Андрусишин.

О.В. Макарова проаналізувала правові основи регулювання правової освіти в Україні. Т.С. Ярошевська приділила увагу питанням підвищення рівня правової освіти у вищих технічних навчальних закладах. У контексті запропонованої теми особливу увагу звертає на себе робота Н.М. Ляпунової, присвячена проблемам

викладання правових дисциплін у закладах вищої освіти неюридичного напрямку.

Згаданими та іншими науковцями зроблено вагомий внесок у вивчення питань правової освіти, однак аспекту визначення місця правової освіти закладів вищої освіти неюридичного профілю у процесі правової соціалізації фахівців-неюристів увага не приділялась. Висвітлення зазначених аспектів і є метою статті.

Виклад основного матеріалу. Потреби суспільства у відтворенні і передаванні знань умінь, навичок, підготовці суб'єктів соціальної дії до вирішення економічних, соціальних, культурних проблем виконує один із найважливіших соціальних інститутів, яким є освіта. Вона інтегрує різні види навчальної й виховної діяльності в єдину соціальну систему, зорієнтовує на виконання соціальних потреб суспільства та соціальних замовлень, залишаючись при цьому явищем складним, багатограним і таким, що потребує постійної уваги науковців.

Виконуючи роль основи економічного, соціального, культурного та духовного розвитку суспільства та держави, освіта має за найвищу цінність людину як особистість і забезпечення її всебічного розвитку. Її важливим складником є правова освіта, що є цілеспрямованим процесом правового навчання в системі освіти юридичного (професійно-правового) і неюридичного профілю, полягає у передаванні, нагромадженні й засвоєнні знань, умінь і навичок правового характеру (школі, коледжі, закладах вищої освіти) [1, с. 115].

Тому формування правової свідомості громадян за допомогою правової освіти і виховання є одним із головних напрямів державної політики. Правове виховання здійснюється через педагогічну і соціально-правову допомогу молоді в розвитку її правової культури, розумінні ролі права в суспільстві, формуванні навичок правомірної поведінки [2].

Правові знання – це необхідний елемент загальної культури людини, а правознавчі дисципліни – необхідний складник освітніх програм у ЗВО з підготовки фахівців неюридичних спеціальностей. Вони охоплюють певний обсяг знань людини про державу, її правові форми

організації та діяльності, систему соціальних регуляторів, відомості про право та правові явища, конкретні правові норми, їх розуміння, цілі, призначення тощо. Ці знання набуваються за допомогою правового навчання і виховання, соціального і правового досвіду.

Завжди правова освіта була важливим компонентом механізму правової соціалізації особи, змістом кожного з трьох послідовних етапів якої є ознайомлення з правовою інформацією, засвоєння правових цінностей на рівні індивідуальної правової свідомості та реалізація набутих правових ідей та принципів шляхом активної правової участі в соціальних процесах через конкретні правомірні дії особи [3, с. 85].

Правова соціалізація при цьому розглядається як процес і результат засвоєння й активного відтворення людиною соціально-культурного досвіду, оволодіння необхідними навичками правомірної поведінки і одним з основних її засобів є правова освіта населення. Наповнення змістом трьох згаданих вище етапів правової соціалізації відбувається в Україні шляхом реалізації для населення безперервної правової освіти, механізм якої складають вітчизняні навчальні заклади (дошкільної, загальної середньої, вищої та позашкільної освіти). Тому правова освіта (як система) є комплексом інформаційних, навчальних і виховних заходів державних, муніципальних і громадських інституцій, спрямованих на забезпечення оволодіння певним обсягом правових знань, умінь і навичок, інформаційного забезпечення, необхідних громадянину для ухвалення рішень у питаннях державного і приватного життя, захисту прав і свобод, гарантованих Конституцією України, формування стійких правових знань, переконань, цінностей, потреб та звичок правомірної поведінки [4, с. 11].

На думку авторів навчального посібника «Правова педагогіка», метою правової освіти у вищій школі є «формування теоретичної освіти правової свідомості та правової культури, забезпечення необхідного рівня систематизації знань про право, розвитку правових інтересів, відчуттів, правового мислення, формування наукового правового світогляду» [5, с. 87].

Причому в Україні має бути вдосконалена система освіти та виховання студентів-юристів, оскільки вони через сферу майбутньої професійної діяльності найбільше впливатимуть на формування України соціальної правової держави (призначення професійної діяльності юриста – захист прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, надання компетентної та висококваліфікованої допомоги, а також представництво на належному фаховому рівні перед іншими суб'єктами).

Поділяючи цю думку, ми маємо наголосити на значенні для суспільного розвитку забезпечення належного рівня правової культури професійної групи випускників закладів вищої освіти неюрідичного профілю. Адже професійна культура фахівців-неюристів – правова культура тієї професійної групи, котра не займається юридичною діяльністю і потребує володіння правовим мінімумом, який забезпечує відповідну чинному законодавству організацію роботи кожного спеціаліста, належний рівень її виконання (спеціалісти в галузі народного господарства, соціально-побутової, соціально-культурної сфери, сфери охорони здоров'я, військові та ін.).

Ця діяльність урегульована на рівні нормативно-правових актів, які визначають функції, права й обов'язки, належне для виконання коло справ, міру відповідальності та інші речі, що стосуються безпосереднього виконання службових чи посадових обов'язків, які вони повинні знати і застосовувати, що визначає якість результатів роботи на рівні трудових колективів. «Фахівець із комерції, економіки, банківської справи, технології виробництва повинен бути компетентним не лише у своїй галузі, а й у правовій. Вступаючи у виробничі відносини, вони нерідко змушені вирішувати конфлікти, що виникають у трудовому колективі, за допомогою правових норм. Управлінські кадри на підприємствах, в організаціях і установах мають знати основи чинного законодавства, чітко уявляти свою правову компетенцію, своєчасно оновлювати свої правові знання та виховувати підлеглих у дусі додержання симбіозу прав і обов'язків» – зазначає О.Ф. Скакун [1, с. 110].

Отже, правова освіта загалом і у закладах вищої освіти неюрідичного профілю зокрема є структурним компонентом освіти в Україні – процес набуття правових знань, навичок та вмінь через інформаційні, навчальні та виховні заходи ЗВО, формування відповідних ціннісних правових орієнтацій, поведінкових установок, поваги до права, закону, прав та свобод людини, мотивів правомірної поведінки, необхідних для правової соціалізації особи та підвищення її правової культури і визначає формування відповідного рівня правосвідомості та відповідного типу правової поведінки великих соціальних груп (соціально-професійного середовища), що складають випускники вищих навчальних закладів неюрідичного профілю.

Серед значимих завдань правової освіти у ЗВО укажемо на такі: сприяння становленню активної позиції студентів щодо реалізації прав свободи людини, надання основних правових знань, необхідних для відповідальної участі молоді в громадському житті, формування правової свідомості, вироблення навичок і звичок законослухняності, формування в студентів нетерпимості до правопорушень, злочинності, здатності протистояти негативним впливам [6, с. 205]. Реалізація цих завдань можлива через підвищення рівня правової підготовки студентської молоді, створення відповідних умов для розширення ними своїх знань про права, свободи й обов'язки, поінформованість щодо правової політики української держави та поточне законодавство, забезпечення можливості ознайомлення зі змістом норм законів та підзаконних актів, збереження та розвитку надбань вітчизняної юриспруденції у державно-правовій галузі.

Первинні правові знання про норми поведінки, звички щодо виконання, виховання поваги інших учасників правовідносин закладаються у дошкільних виховних закладах, поглиблюються у загальноосвітніх школах, професійних навчально-виховних закладах, закладах вищої освіти, в яких викладаються спеціальні курси правничого спрямування та «Правознавство», причому останній у ЗВО (як обов'язкова навчальна дисципліна, що давала більші можливості для позааудиторної правови-

ховної роботи, тісніших контактів із практикуючими юристами, вченими-юристами, працівниками правоохоронних органів, іншими фахівцями). Наказом МОН України «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» від 9 липня 2009 р. № 642 [7] вона, на жаль, виключена з переліку нормативних дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів (спеціалістів медичного та ветеринарно-медичного спрямувань) фізико-математичних, природничих та технічних напрямів, що в перспективі може не дати українській спільноті можливість отримувати кваліфіковані професійні кадри відповідного гатунку, які зможуть вирішувати накопичені проблеми української держави та громадянського суспільства.

Правознавство – комплексна суспільна наука, що розглядає право системою суспільних норм, а також вивчає правові форми організації діяльності держави та політичної системи суспільства загалом. Предмет «Правознавство» входить до програм 3–4-х курсів ЗВО з метою підготувати студентів до життя, навчити приймати правильні рішення в реальних повсякденних ситуаціях, виховати з них свідомих, активних громадян правової держави [8].

У неюридичних закладах вищої освіти обсяг і зміст курсу «Правознавство» мають визначатися високими вимогами і до кваліфікації випускників ЗВО та особистих якостей. Однак у межах наявного обсягу годин для опанування знаннями про право і законодавство неможливо вести мову про якість правових знань і правову компетентність, адже проблема якості освіти розглядається сьогодні важливою основою ключових позицій Болонської декларації, в межах реалізації положень якої формується єдиний освітній європейський простір [9, с. 167].

Тому важко уявити те, яким чином за досить невеликий обсяг часу можна ознайомити студентів зі змістом такої необхідної і важливої дисципліни, як «Правознавство». Ураховуючи значну законотворчу активність вищого законодавчого органу держави і велику кількість новел, самостійно опанувати навіть основні положен-

ня важливих законодавчих актів студентам самостійно не є можливим. Водночас не відображати законодавчі зміни у змісті навчальних програм та обійти їх увагою у навчальному процесі викладачі ЗВО також не можуть.

Збільшення обсягу інформації у правовій сфері автоматично робить самостійну роботу студентів одним із головних резервів підвищення якості підготовки. У свою чергу, викладач, будучи обмеженим у часі, не може ні допомогти, ні проконтролювати належним чином самостійну роботу студентів, що не робить якість знань кращою. Тому «можливо передбачити висловлювання опонентів щодо цього: у таких вищах навчають неюристів. Відповідь на це знаходиться поруч і має форму питання «а для кого пишуться і приймаються закони, коли і хто повинен привчати їх знати, розуміти і поважати?» [9, с. 168]. Убачається, що на базі, закладеній ще у загальноосвітній школі, саме у студентські роки є можливість і необхідність підвищити рівень обізнаності з правом, законодавством і взагалі підвищувати рівень правової культури та правосвідомості.

Зміст навчальної правової інформації для майбутніх випускників закладів вищої освіти неюридичного профілю має охоплювати загальні положення базового законодавства, проте особлива увага повинна бути зосереджена на вивченні галузей права, законів, постанов, наказів та інших підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються професійної специфіки. Тому в багатьох ЗВО, як зазначалось вище, викладають спеціальні курси, що забезпечують фахову правову підготовку студентів («Адміністративне право», «Фінансове право», «Трудове право», «Екологічне право», «Підприємницьке право», «Міжнародне публічне та приватне право», «Право інтелектуальної власності» і ін). Проте проблеми, позначені щодо викладання курсу «Правознавство», повністю стосуються і згаданих дисциплін.

Привернення уваги до правової освіти студентської молоді загалом і закладів вищої освіти неюридичного профілю зокрема зумовлена не лише тим, що побудова соціальноорієнтованої держави в Україні спричиняє активізацію законотворчої

діяльності, що вимагає більшої поінформованості суспільства щодо законодавчих новацій, а й тим, що зниження життєвого рівня населення сприяє поширенню кримінальної поведінки, яка проникає у середовище молоді, необхідністю подолання правового нігілізму. Це напрям суспільно-політичної думки, що характеризується ігноруванням законних вимог, призводить до девальвації права та законності, недооцінки соціальної цінності права. При цьому право вважається найменш досконалим способом регулювання суспільних відносин. Давньогрецький філософ Сократ висловив думку, що людина вчиняє погано тому, що не знає, як саме вона має вчиняти, оскільки моральне зло йде від незнання, значить, знання – джерело моральної досконалості [10, с. 152]. Отже, досягнення підвищення правосвідомості і правової культури, обсягу та якості правових знань у студентів можливе лише за умови відповідного системного освітнього правового виховання. Тому знання основних засад публічного та приватного права (конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного, сімейного, трудового та ін.) є безумовною необхідністю життєдіяльності всіх свідомих громадян, зокрема випускників ЗВО.

Висновки і пропозиції. Отже, правова освіта є неохідною умовою правової соціалізації, здійснюється через систему безперервної правової освіти, у якій заклади вищої освіти неюридичного профілю забезпечують формування правової свідомості й правової культури професійної групи фахівців-неюристів шляхом правового навчання та виховання, здійснюючи правовий вплив із метою формування відповідного типу правової орієнтації на соціально-активну правомірну поведінку. Її якість залежить від багатьох чинників, що впливають на рівень правової освіти у вищих навчальних закладах неюридичного профілю, серед яких і зменшення обсягу годин (кредитів), скорочення кількості нормативних правових дисциплін та інші, що негативно відображається на процесі набуття пра-

вових знань, навичок та вмінь, правових поведінкових установок та мотивації правомірної поведінки великих соціальних груп (соціально-професійного середовища), що складають випускники вищих навчальних закладів неюридичного профілю.

Список використаної літератури:

1. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. Вид. 2-ге. Київ: Алерта; КТН; ЦУЛ, 2010. 520 с.
2. Білик Л.Л. Фактори формування професійної свідомості і культури юриста. URL: http://lubbook.org/book_662.html
3. Макарова О.В. Правові основи регулювання правової освіти в Україні. Вісник Академії адвокатури України. 2012. № 3 (25). С. 83–89.
4. Богачов С.В. Теоретико-правові засади правової освіти в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. Наук: 12.00.01. Київ, 2010. 21 с.
5. Правова педагогіка: навч. посіб. / Н. Фоменко, М. Скрипник, О. Фатхутдінова; [за наук. ред. Н.А. Фоменко]; Київ. ун-т туризму, економіки і права. Херсон : Олді-Плюс, 2015. 326 с.
6. Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві, 2014, вип. 4(9) Information technologies in education, science and production, 2014, ed. № 4(9) Актуальні проблеми науки та освіти теорія, практика, сучасні рішення © Р.І. Слепухіна, А.А. Кисельова-Біла, 2014. 205с.
7. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента: наказ Міністерства освіти і науки України від 9 липня 2009 р. № 642. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4283/
8. Білик Л.Л. Поняття та зміст юридичної освіти. URL: http://lubbook.org/book_662_glava_30_Ponjattja_ta_zmist_juridichno.html
9. Ляпунова Н.М. Викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах неюридичного напрямку: проблеми і перспективи. Вісник КДПУ. 2007(46). № 5. С. 167–169.
10. Цит. по: Ярошевська Т. Правова освіта для студентів вищих технічних навчальних закладів. Право України. 2010. № 5. С. 149–153.

Рекотов П. В. Правовое образование в учреждениях высшего образования неюридического профиля

В статье определена диалектическая связь такой составляющей общеобразовательного пространства, как правовое образование с формированием правового сознания и правовой культуры профессиональной группы специалистов-неюристов через целенаправленный процесс правового обучения и воспитания путем осуществления правового влияния с целью усвоения знаний, умений и навыков правового характера и ориентации на социально-активное правомерное поведение. Показаны факторы, которые влияют на уровень правового образования в учреждениях высшего образования неюридического профиля. Рассмотрены вопросы роли правового образования в процессе подготовки специалистов-неюристов, проблемы, связанные с преподаванием правовых дисциплин

Ключевые слова: правовое образование, правовое воспитание, правосознание, правовая культура, правовая социализация.

Rekotov P. Legal education in non-law higher educational establishments

The article considers a dialectic between legal education as a component of general education and the promotion of legal literacy and awareness among non-lawyers specialists through the provision of instruction and education in the way of legal influence to assimilate legal knowledge and skills and focus on socially active lawful conduct. There are highlighted factors affecting the legal education level in non-law higher educational establishments. It is viewed the issues of the legal education role in the course of the non-lawyers specialists training and problems connected with teaching of legal disciplines.

Key words: jurisprudence for non-law students, legal education, legal awareness, legal culture, legal socialization.